

„ЛЕВСКИ” - ВАЗОВ

(анализ)

Като герой Левски се явява в няколко горещи точки на Вазовото творчество - в разказите „Из кривините”, „Чистият път”, и „Апостолът в премеждие”, в повестта „Немили-недраги”. Навсякъде той е поставен на пиедестал, изобразен е като решителен, безкомпромисен, почти иконичен герой. В най-голяма степен обаче казаното важи за едноименната ода от цикъла „Епопея на забравените”.

Стихотворението започва с обширен риторичен монолог на Апостола, станал повод за оживена дискусия в литературните среди. Критикът д-р Кр. Кръстев упреква Вазов, че е изопачил представата за Левски като човек на делото, като естествен и прагматичен и го е представил като човек на колебанието и размисъла. Писателят обаче изхожда от своята художествена истина за героя, подчинена на общия епопеен замисъл, която, естествено, не се припокрива навсякъде с историческата истина. Към миналото Вазов пристъпва не като историк, а като поет, като психолог, като философ на човешкото поведение. Творбата открива полемиката за смисъла на живота, диспута за свободата и робството с една метафора в един богат на значения стих:

Манастирът тесен за моята душа е

Дякона е надраснал монашеското си битие, килията е отесняла за поривите на душата му. Съвестта му говори иначе. Служенето на Бога с расо, с пост, с молитви не е истинско служене. Пътят през храма не е истинският, правия път към всевишния.

При Вазов не бива да се търси нещо повече. За богоборчеството трудно може да се говори, дори и в знаменития финал на одата „Кочо”:

*И господ от свода, през гъстия дим
Гледаше на всичко тих, невъзмутим*

Дякона Левски не е разбунтувал се божи служител като Гео Милевия поп Андрей например. Напротив, той търси приобщаване към божественото, но такава, при което догмата ще остане безполезна и излишна: „мисля, че канонът/мъчно ще направи да замлъкне стонът”. Най-същественото обаче е друго-чрез проговорилата съвест на героя започва дебатът за служенето на народа, за пасивността и делото, за примирението и бунта. В действителност поетът се обръща към нравствените корени на учението, към християнството с човешко лице. Грижата за ближния, братската помощ и две-три прости думи на утеха към страдащия са нещо значително по-голямо и по-истинско от ритуалната жестовост в храма:

*Че ближний има нужда не в молитва,
а в съвет помощ, когато залитва*

Чрез образа на героя творбата утвърждава същността на „словото-дух“, „словото-светлина“. Снизяването, битовизирането на канона, съчетано с разговорен език и прости примери от живот, обратно на тезата на д-р Кръстев, са реверанс към действителния Левски, за когото се знае, че е бил изключителен прагматик, непосредствен, контактен и пряк.

Точката на този психологически уплътнен монолог е поставена по вазовски рязко, изведнъж:

Рече и излезе.

Почти навсякъде в „Епопеята“ героите са представени в преломни моменти от живота им, когато взимат съдбовни решения. Веднъж направили своя избор обаче, те следват уверено поетия път. В този смисъл ритуалният поетически жест „Рече и излезе“ означава преминаването на героя в друга битийност в качествено ново състояние на духа и делото. Илюстрация на тази теза е и авторовата характеристика на Апостола, който вече живее „под външност чужда и под име ново“.

В същинската част на одата Левски е изобразен във величаво-патетична светлина. Той е безукорно честен, всеотдаен, предан на делото, устремен към заветната цел-всеобщото въстание и освобождението на народа. Мисълта за бунта е едничкото му вдъхновение, а отношението му към това съдбоносно бъдеще събитие - мерило за човешка нравственост.

Апостола е вездесъщ. Той е едновременно навсякъде никъде, превъплащава се сполучливо в различни образи и все успява да се измъкне. Неусетно той се извисява, придобива необикновена романтичност и изключителност. Левски си играе с властта, подлудява я, а тя е безсилна да го залови.

Очевиден е стремежът на Вазов в тази част да извиси образа на Апостола чрез имплицитна аналогия с делото на Исус. Подобно на него, героят отдава себе си за другите, проповядва новата религия на бунта, полага основите на новата нравственост, осъществява единението на общността чрез нова вяра. И пак подобно Исус е готов да се жертва в името на своята истина:

*Говореше тайно за ближний преврат,
за бунт, за свобода, за смъртта, за гроба
и че време веч е да въстане роба.*

Текстът активизира познатия от Библията мотив за сеяча и словото-семе. Словото може да събуди съзнанието на роба, да поведе духа към свободата. Словото се заявява като емоция на духа, на идеята, като могъщ преобразовател на колективното съзнание, като упование и надежда. Напусналият манастира дякон превръща в своя обител цялото родно пространство, а последователното му разгръщане на делото подчертава апостолската му същност.

Апостолските му деяния са достойни за възхищение, но онова, благодарение на което се отличава от своите съвременници, е историческата му прозорливост:

В бъдещето тъмно той гледаше ясно

Поколения апостоли са будели народа, но само един е успял да прозре в бъдещето, внушава Вазов и това е необичайното, великото в образа на Левски. Необичаен е и начинът, по който е представено отношението между Апостола и народа. Две успоредни и взаимнодопълващи се тенденции характеризират това отношение: тенденцията за пълното единение и сливане между вижданията на народа и делото на Апостола и тенденцията за отграничаването на Апостала от народа, за иконизирането му и представянето му като безсмъртен светец, чиято личност е недостижима и непозната за простосмъртните хора.

Първата тенденция има основания в любимата Вазова теза за пиянството на народа сублимния исторически момент. Думите на Апостола, прости и кратки, кристално ясни и за най-непосветените умове, пълнят с надежди душите на слушателите. Той е един от тях, те са негови братя и всеки помага на общото дело с каквото може. Ролите са широко разпределени и същевременно подчинени на една върховна и свята цел. Апостола „си няма нищо“ и тъкмо затова дава всичко, т.е. единственото, което има - своя живот. Лирическото отклонение в одата е кулминацията на тезата за пълното сливане между Апостола и неговия народ:

*И всякоя възраст, класа, пол, занятие
взимаше участие в това предприятие:
богатий с парите, сиромашът с трудът
момите с иглата, учений с умът,
а той, беден, гол, бос, лишен от имотът,
за да е полезен, дал си бе животът.*

Втората тенденция е не по-малко отчетлива, Апостола не е просто един от многото, внушава Вазов, Апостола е велик, той е Божи пратеник на земята, който проповядва истината, въздава справедливост и буди респект. Неслучайно образът на Левски е проектиран на плоскостта на световната митология и история. Той е сравнен с Ян Хус, със Сен Симон и дори със самия Исус Христос. Мъченичеството му е съизмеримо единствено със съзнанието за поетата мисия. Обикновените хора благоговят пред него, дори малко се страхуват:

*От лице му мрачно всички се бояха
селяните прости светец го зовяха*

Ключова роля в открояването на образа на Апостола играе начинът, по който авторът говори за него. Интересен факт е, че името на Левски е споменато единствено в заглавието на стихотворението и само още два пъти в текста - в мига на изтезанията, когато трябва достойно да се легитимира пред тиранина. Навсякъде в останалата част на творбата Апостола е назован с възвисяващото местоимение „той“:

*Девет години **той**
скита бездомен, без сън, без покой*

*В бъдеще тъмно **той** гледаше ясно
той любеще своето отечество красно*

***Той** беше безстрашлив. **Той** беше готов*

сто пъти да умре на кръста суров

Той беше невидим, фантом или сянка

Той беше предан и от един поп

Чрез този похват Вазов сякаш сочи високо горе в сферата на достойното и прекрасното и същевременно противопоставя Левски на поп Кръстю, наречен с показателното местоимение „тоя“, съчетано с „туй“, сякаш назидателно го излага за показ и го изобличава. Така се реализира първата вътрешна опозиция в одата Апостол-предател. Те са противопоставени в типично романтичен план. На Апостола е присъщо всичко достойно, красиво, възвишено, героично. А на предателя се приписва всичко мерзко и низко: „тоя мръсен червяк, тоя низък роб...“. Романтичният стил на Вазов се отличава със съзнателно заостряне на контрастите и крайностите и затова допуска такова изопачаване. В контекста на този стил изключително ефективна е перифразата при представянето на предателя. Образът на антагониста е майсторски изграден и чрез превръщане на името му в осъзнато табу, нарушаването, на което би накърнило песента:

*и чието име не ще спомене
от страх мойта песен да не оскверня*

Отношението на Вазов към предателя поп Кръстю извежда на показ един от съществените белези, свързани с битуването на „Епопея на забравените“ в нашето социокултурно пространство. Става дума за това, че понякога художествените оценки на писателите по силата на въздействие върху масовата публика надминават официозните оценки на институциите. Историците и до ден днешен спорят дали поп Кръстю е действителният предател на Левски, но от съзнанието на редица поколения българи не може да бъде изтрито Вазовото клеймо върху къкринския поп.

Тъмницата изправя героя пред нови изпитания, разкрива нови черти от героичния му образ. Основното, с което се характеризира поведението му, е поемането на отговорността изцяло върху себе си - достойно, твърдо, високоморално поведение, съобразено с крайната цел, да се запази организацията, да се съхрани тя за бъдещето въстание. Един нов романтичен контраст илюстрира състоянието на героя: *„смъртта беше близо, но страха далеч“*. За Вазов не е достатъчно само да противопостави Левски на конкретния тиранин - турската власт, за да изобрази цялостното величие на подвига му. Затова изгражда опозицията им в световноисторическа перспектива: от едната страна са „царете, тълпата, мръсните тирани“, а от другата - постоянното търсене на истината, неспокойната човешка мисъл, подвизите на Прометей, Сократ, Колумб и Ян Хус и Голготата на Христос. От едната страна е грозният земен край на героите и мъчениците в тъмното робско минало, от другата - сияйния венец, с който ги увенчава бъдещето.

В кулминацията на одата възлово място заема аналогията на бесилото, символ едновременно на срама и блясъка и синтез на трите базисни начала в одата-тиранията, предателството и героизма в историята. В скалата на човешката нравственост бесилото е съизмеримо само с кръста, то е връх, отправна точка на

духа към безсмъртието. Апологията на бесилото обаче включва и преодоляване на двуизмерната представа за него. В крайна сметка срамът отстъпва на блясъка, както предадената съвест и позора - на спечелената слава, на родилата се легенда за героя.

Вазов съзнателно прокарва антитеза между смъртта на бесилото и смъртта в леглото, уточнявайки, че става въпрос за робското минало. Смъртта на бесилото е знак за свобода, белег за храброст, достойнство и чест. Кротката смърт в леглото характеризира подлещите, шпионите и мръсниците. Вазов доразвива унищожителния сарказъм на Ботев с мотива за „топлата соба“ от началото на фейлетона „Политическа зима“: „Приятно нещо е да има човек топла соба, самун хляб, парче сланина и няколко глави лук, пък да легне и да мисли или да спи и да сънува“.

Смъртта на бесилото изкупва срама, позорните страници от робското минало, за които на поета в „Епопея на забравените“ не му се ще и да си спомня. Образът, изчистен от всичко преходно, става символ на епохата, на нейната героична и трагична същност. Заедно с това смъртта на бесилото продължава един мотив, който вече е станал легенда *„И твой един син Българийо/ виси на него със страшна сила!“*. Този мотив в последствие богато е интерпретиран в митотворческата зона на българската поезия (например смъртта на поп Андрей в поемата „Септември“ от Гео Милев).

Със своите изключителни черти образът на Левски се налага като централен в „Епопея на забравените“, а и в цялото творчество на Вазов. Той е част от процеса на включване на литературата в националната културна памет, част от градивния патент на една млад нация. Чрез делото и величавата си смърт той се извисява над тленното, над преходността, дори над националността, за да премине в общочовешката територия на безсмъртието.